

Пантелеймон Олександрович Куліш

Байда, князь Вишневецький

(Драма, 1553 - 1564)

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Байда, князь Дмитрій Вишневецький.

Тульчинський Самійло, його чура, а потім побратим.

Дворяне-побратими.

Посел Московський.

Посел Турецький.

Панцерний боярин.

Козаки-нетяги.

Козаки-дуки.

Радько Гузир, на прізвище Турецький Святий.

Хома Пиндюр, на прізвище Плахта.

Ганжа Андибер, гетьман Запорозький.

Костир, безрукий козак-характерник.

Козаки-січовики, козаки-зимовчаки, козацькі чури,
громадські мужі, кобзар, посланці і вістовці.

Великий візир.

Сераскир.

Капудан-баша.

Беглербек.

Замковий ага.

Княгиня Вишневецька,

Байдина мати.

Катруся, її небога.

Настя Горова, шинкарка степова.

Настина наймичка.

Сцена в Вишневці над Горинню, на степу Вишневецькому, в Цариграді, на Босфорі і в Великому Лузі.

ПРОЛОГ

Три сотні й два десятки літ минуло,
Як згас у муках дух правдивий Байди,
А серце в нас лицарське не заснуло:
Так само на землі жадає правди.
Боронючи народну Гіпокрену,
Духовну зброю без устанку носим
І се на лицедійную арену
Свою борбу за правду переносим.
О музо Мельпомено, правди мати!
Дай нам тобі достойно послужити,
Народний дух з занепаду підняти,
Гасителів його посоромити
Нехай велика, люба нам тінь Байди
Од нас лиця свого не одвертає,
Нехай признає в нас героїв правди
І на борбу святу благословляє!

АКТ ПЕРВИЙ

СЦЕНА ПЕРВА

Вишневець. Дуброва під замком.
Виходить Байда, за ним Тульчинський з кобзою.
Байда
У мене в грудях серце б'ється рівно...
Султане, цісарю, королю, царю!
Ваш гнів мене довіку не злякає
І ваші милості мене не куплять.
Чи життя, чи смерть, чи рай, чи пекло люте,
Про все байдуже Байді Запорожцю.
Обійме смерть він, жарко поцілує,
Коралями кістяк її закрасить
І завітчає голомозу пишно.
А життя - мов оковитої горілки
Коряк жемчужно-бульбашної вип'є...
Чого ж хоробре, рівноваге серце
Злякалося хмурних очей дівочих,
Їх погляду сумного та гнівного?
Великого коліна ти панятко,
Княжа Острозьке, Із'яславська вітка...
Я - Руський князь з Олега й Святослава,
Що Цариградом пишним колотили.
Твої маєтності... Я маю ширші.
Мій Вишневець повеліває світом:
Велить султанові благи Байду,
Цареві - звати в гості гайдабуру.
Та мати сина з дому проганяє
І турчином, і москалем лякає...
Гей, заспіваймо, чуро, про козацтво,
Про наше вольне, як наш дух, лицарство!
(Бере в Тульчинського кобзу).
Співають
Гомін, гомін по дуброві...
Туман поле покриває...
Мати сина проганяє:
"А йди, синку, пріч від мене,
Нехай тебе турчин візьме".-

"Мене, нене, турчин знає,
Сріблом-злотом наділяє".
Гомін, гомін по дуброві...
Туман поле покриває...
Мати сина проганяє...
"А йди, синку, пріч від мене,
Нехай тебе москаль візьме".-
"Мене, нене, москаль знає,
Давно в гості закликає.
А в москаля добре жити:
Ласо їсти, гірко пити,
Бусурмена в полі бити..."
Тульчинський
Мій князю й батьку! на твоїй досаді
Будує чура твій свою надію.
Заручено тебе ще малолітком,
І дух козацький не злюбив неволі.
Тобі здається, наче рідна мати
Тебе примусом з дому проганяє,
І молодецьке серце вольне, горде
До іншої, до кращої палає.
Для мене ж над Катрусину уроду
Нема краси, ні любого звичаю:
Мені Катруся - мов зоря в погоду,
Мов чиста благовісна квітка з раю.
Байда
(загадавшись, перебирає струни. Співає).
Летить орел против сонця,
Згорда позирає:
Хто не знає закохання,
Той щастя не знає.
Пливе козак через море,
В морі потопає:
Хто не знає закохання,
Той журби не знає.
Ні, струни сі ослабли, занімлі
В моїм буянні кримськими степами,
В гонитвах за прудкою татарвою,
За дикими бахматами-вітрами.
Одна струна дзвінить потужно в мене,
Мов те піро орлине против бурі;
Мов Чорне море грає-заглушає
Всі інші співи на моїй бандурі.
(Співає).

Гомін, гомін по дуброві...
Туман поле покриває...
Мати сина проганяє...
Виходить княгиня Вишневецька з Катрусєю.

Княгиня

Мій орле сину! де твій розум дівся?
Щоб я тебе та з дому проганяла!
Жене тебе не мати з дому, синку,
А вольна воля, самохіть козацька,
Що на Низу, мов болесті, набрався,
Прявою в Литві й на Русі стався.

Байда

Моєї болесті, голубко-нене,
Козацтво низове не знає звіку.
Воно коралі, жемчуги турецькі
Дарує з жарту степовій шинкарці.

Княгиня

А ти ж хіба не з жарту, синку, співом
Про любощі сумні - гаї сповняєш?
Невже ти справді сумом тим сумуєш,
Що ним луна пісень твоїх лунає?
Ще, як змуровано замкові мури,
Вони пісень таких сумних не чули...
Чого тобі, мій синку, сумувати
І серцю неньки туги завдавати?

Байда

Не сум, а жаль бере мене великий
На той гнівливий та понурий погляд.
Ніхто не смів на мене так дивитись,
Ні пишний москвитин, ні турчин бучний,
І я ні перед ким очей не знизив,
А тут почув немовби страх у серці.
Я зроду ще нікого не лякався,
А тут чогось мій дух заколихався.

Княгиня

О синочку! то се тобі в Острозі
Княгиня Ілліна дала розмаю?
Чи, може, тирличем тебе поїла
І до дочки твій дух приворожила?
Я ж думала, що ти шуткуєш з нами,
А ти до Гальшки любощами дишеш,
До католички серденьком палаєш,
Заручену свою забувши дома!
Хіба ж на те Катрусю я пестила,

Щоб ворог мій із неї насміявся?

Тульчинський тим часом говорить Катрусі мімікою про
любощі. Вона відказує мовчки, що мислі її на небі.

Байда

Хто ворог твій, матусю?

Княгиня

Та Костецька,

Та ляхівка невірна, що відбила

Острозького Іллю в сестри моєї,

У бідної черниці. Не гріхом би,

Ладом хорошим і звичаєм добрим

Вона б на світ Катрусю появила.

Зав'яла квітка, вмерла бідолашна,

В чернецтві сором свій дівоцький скривши.

Я патріархові за розрішення

Та за заручини дала сто гривень,

І ти покинути Катрусю хочеш

Задля тієї Гальшки?

Катруся

Паньматусю!

Моя княгине, сонечко сирітське!

Не жур його і не вгущай за мене.

Я мушу гріх тяжкий спокутовати,

Волосяним рубком чоло зв'язати.

Княгиня

Ти? в монастир іти? Ти, пишна вродо,

Людського виду квітко світозарна!

Ти в келію любов мою зачиниш,

Постами та бдінням її замучиш?

Катруся

Не я, княгине, рідна мати буде

Пости постити, довгі ночі бдіти.

Вона свою вложила в мене душу,-

Її душа подвижництва жадає.

Бо по ночам, як місяць серед неба

Із зорями веде тиху розмову,

Я в сяєві його вбачаю матір.

Вона, мов тінь прозрічаста, літає,

Німуючи, мене очима просить:

"О доню! ублагай святу Покрову,

Нехай мене на чисте лоно прийме".

Байда

Ти добре, нене соколихо, дбала,

Що синові готовила подружже,

Та, дбаючи про нас із патріархом,
Не зазирнула оком нам у серце.
Катрусина краса на мене світить,
Мов ясне сонце на Балканську кригу:
Хоть іскрами блищить-мигоче крига,
А теплої води з себе не пустить.
До Гальшки ж я ще й слова не промовив,
А весь узявся кип'ячем-окропом.
У ключ моя лицарська кров кипіла,
А серденько немов той жар жахтило.

Княгиня

То се ви змовились мене зробити
Зозулею-бездітницею, діти?
Чи я ж на те вас у Царград возила,
Коліна патріарху обіймала?
Я не лякалась ні Балкан високих,
Ні скель, ні льодяних вершин зубчастих,
Ні понад кручами доріг страшених,
Ні ковбанюг, безодень глибочених.

Байда

Ні, мамо, ти бездітною не будеш:
Дітьми й унуками втішатись будеш.
З дружиною до тебе завітаю,
У тебе під крилом її сховаю,
Острозьке те орлятко ув орлиці,
Мов цареня в потужної цариці. -
Катрусю любя, сестро дорогенька,
Над рідную сестру мені рідненька!
Тепер уже мене старенька мати
Не буде мовчки з дому проганяти.
Сей перстень не на глум тобі вертаю:
Кайдани золоті з обох скидаю.
Тульчинський здіймає вгору руки.

Катруся

О братику! який важений перстень
Надів мені той патріарх на палець!
Зніми, розкуй мою свободну душу:
До матері я прямувати мушу.
Тульчинський заламує руки.

Княгиня

(вхопивши обидва персні)
О діти! стійте, не дратуйте долі
І не спокушуйте Фортуни злої.
(Ховаючи в гаман).

Не знаєш, синку, до кого лицятись
Ти хочеш із великим, щирим серцем,
Ти, рицар з рицарів, князь між князями,
Ділами славними рівен з царями!

[Байда

Про всіх князів красою Гальшка пишна,
Про всіх царів уродою велична.]

Княгиня

Ні, синку, безум не буває пишен,
Ані занепад розуму величен.
Господь скарав на ній лукаву матір:
Вдовуючи дитину появила
Недоноском, недородком бездушним.
Нема душі у гарнім тілі в Гальшки.
Вона, мій сину, образ тільки носить
Величної Острозької княгині.

Від неї виє на того бідою,
Хто на її маєтки й рід польститься.
Ти привезеш мені в отецький замок
Страшилище, а не дитину любу.
Ти знайдеш у Костецької не долю,-
Веселих літ і молодощів згубу.

Байда

Коли мого подружжя ти боїшся,
То я знайду собі притулок інде.
Нехай туман все поле покриває,
А мати сина з дому проганяє.
Широкий світ, ще ширша наша воля,
Козацька щасна й бідолашна доля...
Пійду послі з чужих земель вітати:
Давно вони одправи ждуть у мене.
Один привів мені турецькі коні,
А другий соболі привіз московські.
Хоть ми собі живем у Січі просто,
Та нас великі потентати знають.
Хоть по Дніпру стоять хати безверхі,
Двори необгороджені козацькі,
А до кого пристанемо у прийми,
Над усіма той візьме перевагу:
Помститься досхочу над ворогами,
Зневагою відплатить за зневагу.
(Виходить із Тульчинським).

Чути їх співанне.

Та не спав я нічку темненькою,

Та не буду спати ще й другуго:
Ой чогось мені тяжко
Та на серденьку важко,-
Я й сам, молод, не вгадаю.
Княгиня
О предки Вишневецьких і Корецьких,
Фундатори монастирів спасенних!
Ви, що склепи церковні посповняли
Лицарськими преславними костями!
Чи сниться вам у вашім сні підземнім,
Що ваш потомок хвалиться на замку
Козацькими кошами да хатами,
Пишається названими братами?
Йому байдуже батьківщину кинуть,
Плачуцу матір дома занехати
Для тих пустинь, кочовищ запорозьких,
Затонів, комишів, лугів Дніпрових.
Він Байдою зневажливо назвався,
Титулу Вишневецьких одцурався.-
Не кидай же хоть ти мене, Катрусю,
Самітної-бездітної зозулі.
Не йди в черниці: я тобі весь замок
Окрию травуром, як домовину,
А ти мені поможеш сльози лити,
По синові і день і ніч тужити.
Тим поглядом понурим ув Острозі
На нього смерть, не панна, позирнула.
Буянне се з названими братами
Значиться кривавими боями.
Я бачу всю його судьбу грядущу
І чую серцем гибель неминущу.
(Виходить, схилившись на Катрусю).

СЦЕНА ДРУГА

У Вишневці на замку крестова світлиця, з предківськими портретами.

Байда, в пернатому шлику, в руці булава, сидить на стародавньому столі. Над ним козак держить бунчук і хрещатий стяг. По боках стоять дворяне-побратими і чура.

Байда

Негайно приведіть послы до мене:
Мені не по нутру наряд химерний.
Колись носили ми владичні барми,
Та нас у Києві смирив татарин,
Тепер потуга наша у козацтва,
А честь у простолюднему лицарстві.

Один з побратимів

Лицарства простолюдного все панство,
Всі королі, царі й князі бояться.
Не тим єсмо потужні, щоб ховали
Срібло та золото в своїй скарбниці,
А тим, що тисячі і тьми козацтва
Одною волею і духом дишуть.

Другий

Нехай сидять на золотих престолах,
Під балдахінами із оксамиту:
Столець твій, князю, ще тогді прославивсь,
Як їх ім'я на світ не народилось.

Третій

Варязьке серце завіщали предки
Тобі в наслідство разом із титулом,
І ним-то Байда славен між царями,
За нього Байду чествують дарами.

Четвертий

Бо чують, що у Байди в руських грудях
Сидить залогою козацька сила.

П'ятий

Вона, мов та Фортуна таємнича,
Народам щасте чи біду віщує.

Шестий

За кого Байда на кривавім суді
Тягтиме руку, той і візьме гору.
Тим і король впадає коло Байди,
І цар московський, і султан турецький.

Байда

Та де ж послі? Не так остило
Мені на замку челядь їх поїти
Да з бесурменом християн мирити,
Як тут сидіти у князькій повазі
Серед мого козацтва-побратимства,
Мов той владика посеред попівства.
Тульчинський
Ідуть... Се так москаль ступає важко.
Таке пре черево поперед себе,
Що задавив би і коня бахмата.
Під золотом та жемчугами шата
В пузаті московської казюки.
Насилу вдвох ведуть його під руки.
Силкуючись, дяки аж попотіли,
Мов ті воли у коповицю, впріли.

У розчинені широко двері перед московським послом несуть
соболі з сутозолотою парчею. Випереджуючи один одного, послі
сперлись у дверях.

Турецький посол визволивсь із тиску.

Москаль

Как! ты опередил меня, неверный,
Ко князю християнскому с приветом?

Турчин

О Байдо, воїне великодушний!
Не попусти впослідити султана,
Що силою преславною царює
Над чотирма кінцями світу. Дай нам
Його дари поперед явити,
Як передує власть його у світі.

Москаль

Един под солнцем царь наш православный,
Наследник императоров великих,
И вот тебе его подарок царской,
Князь Вишневецкий, витязь християнской!

Тим часом вносять і турецькі гостинці: блискучий кінський
наряд і келеп, саджений ізумрудами.

Турчин

Не в соболях тобі потіти, князю,
І не парчею поли величати:
Коня лицарського тобі в гостинець
Та келеп шле наслідник Магомета.

Москаль

Наследник Магомета-самозванца,
Гаремного пророка проходимца.

Турчин

Дозволь нам, князю, божий суд вчинити,
Поставити бойців перед тобою.

Чий упаде, нехай се буде знаком,

Що правда лжу ногами попирає.

Байда

Не личить нашій честі і повазі

Вбачати кров посольську в себе дома.

Хто з ваших потентатів більший-старший,

Розсудить те колись рука господня.

Тепер же я прошу вас, любі гості,

(Устаючи і вклоняючись їм).

Прийняти разом од мене дяку.

Нема в нас, козаків, срібла та злата,

Щоб за дари дарами відплатити.

Ми кров'ю платимо царям за ласку,

Стережемо царства їх од напасті.

Москаль

Мы с тем и прибыли, князь христианской,

Чтоб воинство твое призвать на помощь

Против неверных наших супостатов.

Велик наш царь: одной полой покрыл он

Ливонию со морем со Балтийским,

Другою - всю Сибирь со окіяном;

Рукою досягнул до Бела моря,

Поставил ногу твердо на Хвалынском.

Он даст тебе в кормленье воеводство

Величиной со всю Литву и Польшу.

Турчин

Не слухай, князю, мови тулумбаса,

Московської, гучнопустої бочки.

Сягає широко земля Московська,

Да тісно, сумно там людському серцю.

В снігах утонеш, у борах заблудиш,

З ведмедями, з вовками жити будеш.

Москаль

Эх, ты, башка, обвитая завоем,

Узорами расписанная кукла!

Тебе ли знать, чем славна Русь святая,

Чем православная крепка, могуча?

Турчин

У нас ти, князю, знайдеш край розкішний,

Як рай земний. Едем барвистопишний,

Хороброму у нас хвала і слава,

Розумному - шаноба і повага,
Веселому - пісні, танці, музики,
А доброму - святе добро вовіки.
Чи схочеш, над бистрим Дунаєм сядеш,
На страх і жах народам католицьким;
Чи схочеш, кошем станеш против перса,
Як громова у блискавицях туча.
Тінь бога на землі, каліф великий,
Тебе своїм благословенням зище
І осипатиме тебе довіку
Щедротами без міри і без ліку.
Байда
Шановні гості, славних потентатів
Намісники і речники достойні!
Не можу я тепер вам обіцяти,
Кому з вас буду скорше помагати:
Бо обіцяти і зробити в мене
Вимовлюється ділом, а не словом.
Скажу вам тільки, що Річ Посполита
Козако-україно-запорозька
На те стоїть, на те живе й воює,
Щоб люде в світі не забули правди.
Дарами нас не можна підкупити,
Шкода й словами пишними лестити.
Чи в християн, чи в турків більше правди,
За тих і кров ми будем проливати.
По мові сій, шапкую вас, вітаю
Та й до домівок з миром одпускаю.
Турчин
Виходимо, та просим не забути,
Де кублиться республіка козацька:
По саму Рось, по Селістряні Бурти
Лежить земля наслідня Оттоманська.
(Виходить із своїм почтом).
Москаль
Смекаєшь, князь? Смотри же, помни твердо,
Где християнства главная защита.
Сидишь ты на стольце варяжском гордо,
Да у царя - пусяк Речь Посполита.
Хозяйничать в хозяйстве он великом
Умеет лучше всех владык под небом,
И как ты ни храбришься в Поле Диком,
А жить придется нашим русским хлебом.
(Выходит со своим почтом).

Байда
Наторохтіла повну хату бочка...
Чого в московську голову не прийде?
У нас рілля - хоть посади дитину,
То виросте: така земля плодюща;
А в них сіренький супісок та глина,
Корпають, мов на глум людський, сохою,-
І плуг наш до сохи голоден прийде:
"Дай, кумо, Христа ради, скибку хліба!.."
Уф! утомивсь, неначе від роботи
З волами в плузі щирий кінь лицарський.
А турчин стеле нам постіль м'якенько,
Да як-то виспатись би довелось!
Загарбавши під себе патріархів,
Торгує їх перекупством ледачим.
Самі прибільшують невіри плати,
Аби з дурних дурнії гроші драти.
Мої кохані друзі-побратими!
Шануйте щиру правду, а не віру.
Нехай у вас та віра лучча буде,
В котрій добра найбільше роблять люде...
Чути знадвору галас.
Що се таке? Що се за гомін дикий?
Тульчинський
(позирнувши в вікно)
Ой леле! се посел посла воює,
І Бочку вже у суточки заперто...
Байда
Вхопи, мій хлоню, бунчука князького,
Біжи, поскуплюй чергове козацтво
Та розійми сих ворогів запеклих...
Гледи ж, не виціди крові і краплі.
Тульчинський
Біжу, мій князю. Як не розійму їх,
То розіллю холодною водою
(Виходить).
Один з побратимів
Ні, добре Тулумбас воює!
Він голосом і мертвого підняв би.
Бач, як реве! Мов та стара гармата,
Що козаки Грізною прозивають.
Другий
Пресвітлий князю, я тобі не раджу
Коня турецького в табун пускати:

Бо він уб'є твого Арапа, Бурю.
Шкода такого жеребця втеряти!
Байда
Нехай уб'є: сим ділу не зашкодить:
Не коней він, левів мені наплодить.
І між орлами, брате, бій буває,
І цар царя потугою воює.
В боях серця гартуються лицарські,
В боях росте і кріпне дух козацький.
Третій
Се не сідло, престол тобі блискучий,
Наш князю Байдо, Соліман спорудив.
На тім коні-огні, на сім престолі
Рівен ти будеш силою з царями.
Байда
Мене рівнятиме з царями правда,
Котрої по світах з мечем шукаю...
Дивись, дивись! ого! мій чура виріс,
Орудує козацтвом по-гетьманськи.
Четвертий
Тулчинських рід підбивсь аж геть угору,
Пасе передню й у князів старинних.
П'ятий
Я бачив путь іще тогді в нім, князю,
Як він коня допавсь уперше хлопцем.
Так буря крил в Борея позичає,
Так гуррикан степом летить-гуляє,
Не зникне чура твій Самусь без слави:
Співатимуть колись про нього думи.
Байда
Глянь, брате, що він з ними виробляє!
Розвів обох, мов дві отари, різно.
Шестий
Се, князю, справді зроблено мистецьки:
Твого Самусь клейнода не понизив.
П'ятий
Незгірш і се, що москаля придержав,
А турчина у чисте поле випхнув.
Шестий
Дивись, дивись! уже по згір'ю грають,
Долманами, казав би крильми, мають.
Другий
Скотили вже дяки на воза й Бочку...
Мовчить; як міх ковальський, важко дише.

Четвертий

Сей воевода уломив би спину
І македонському коневі, Букефалу.

Другий

Не встояли б ворота римські, певно,
Коли б таких слоняк дась Ганнібалу.

Третій

А я б його послав наздоганяти
По горах та байраках Мітрідата.

Другий

Не хутко б вітроногого догнала
Московська говоруха черевата.

Шестий

Ся Бочка, по царському повелінню,
Скотилась би і на Кавказькі гори.
Москаль таківський: він із кожї рветься,
Догоджуючи волі самодержця.

Байда

Коли б у нас був сан такий високий,
Ми б звоювали увесь світ широкий.
Коли б ми всі до одного горнулись,
Під нами б і царі, й народи гнулись.
Ми хвалимося, вбогі сіромахи,
І волею і думою одною,
А ще недавно на кривавім Старці
З'єднали Ганжу Андибера боем.
Під саме небо сипало гультяйство
Вали страшенні, а само вривалось
До пекла в землю, на погибель братню.
Річками кров козацька розливалась,
Теряли ми свою снагу останню.
Тепер наш Ганжа в корчмах гетьманує
Чи в кабаці у Насті Горової,
Та ще й не кидає своєї думки -
Звести до бою козаків зо мною.
Химерна думка! Я вже не боюся
Його потуги: полягла на Старці.
Кому фортуна служить у походах,
До того й перекинуться зтяжці.
Ще дав йому й князького недолимка,
Щоб не журився, не вдававсь у тугу;
Дав черес і срібла, щоб позбірались
На його поклик сиві козарлюги,
Ті, що з нудьги, з журби попропивались,

Кабачній Насті все позаставляли.
Бо я задумав одружитись чесно,
Щоб не порвався Байдин рід великий,
Не осягли мої варязькі добра
Князькі підлизи, римські католики.
А без козацтва в князя Константина,
У Василя, не висватать небоги.
І князь Владимир, київський мій предок,
Лицявсь серед походної тривоги.
Як розпуцу приставства по містечках,
По селах, городах, монастирищах,
Та поїдять вони у скупердяки
Скирти давняшні й степові добутки,
То мусить з Байдою Василь миритись,
Йому Острогом пишним поступитись.
Тоді ми зараз двинемо на море:
Нехай і турчин знає людське горе;
Нехай орди в Москву не посилає.
І Байди золотом не засліпляє.
Вертається Тульчинський.
Тульчинський
Пресвітлий князю Байдо, пане й батьку!
Розняв послі я по твому наказу;
Не дав крові у заїди точити,
Твоє житло лицарське плямувати.
Байда
Я бачив, хлоню. Ти справлявсь розумно,
І се твоя заслуга найславніша.
Ти вже мені дев'яту весну служиш,
Покинувши Тульчин, колиску предків,
Отця, і неньку, і братів коханих
Задля мого лицарства занедбавши.
З тобою ми бували і на Рейні,
І поза горами людей видали,
Звичаї добрі, рицарську науку
В боях за правду досвідом узнали.
Ти всюди був мені слугою вірним,-
Як братнє серце, чурою прихильним.
Тепер не будеш більше чуровати,
А з нами брат за брата пробувати.
Навколішки ж перед мечем лицарським!
Схились і встань товаришем козацьким.
(Ударивши тричі голим мечем по плечах).
Усі

(опріч самого Байди)

Вітаємо тебе, Тульчинський пане,
Товаришу, Самусю наш коханий!

Байда

А я тебе до серця пригортаю

І сьомим побратимом об'являю.

Тульчинський

Цілую сей преславний меч варязький,

Наслідний дорогий клейнод лицарський,

Що не покину в нужді побратима,

Як брата брат, як рідний батько сина!

Все пополам, свобода і неволя,

Велике щастє і тяжка недоля!

СЦЕНА ТРЕТЯ

Там же.

Увіходить панцерний боярин.

Боярин

Пресвітлий князю! трое коней пало,
Поки з Острога долетів до тебе.

Байда

Хто ж ти еси? Тебе я вперше бачу,
А по твоїй ліберії вважаю,
Що службу служить під щитом Острозьких.

Боярин

Так, я служив їм щирим серцем поти,
Поки в них неправди не побачив.

Тепер покинув прапор їх навіки

І правди-честі у тебе шукаю.

Ти в нас один на цілу Русь високо

Підняв угору славу й честь козацьку.

Байда

Кажі ж, чого з Острога мчавсь до мене,
Мов той Борей, бурнокрилатий вітер?

Боярин

Коли б я справді був крилатим вітром,

Вхопив би я з пожежі галагана,

Роздмухав би його, летівши вихрем,

Та й випалив усі Острозькі добра.

Байда

Що ж там таке? Шкода мене тривожить:

У мене в грудях серце б'ється рівно.

Кажі так просто, як арабську казку

Із уст химерної Шехерезади.

Коли б уся земля заколихалась

І люде скрізь позабували правду,-

Один я правду-матір пам'ятав би,

Один за правду я з мечем стояв би.

Боярин

Що ти до князя Василя озався

І до його небоги залицявся,

Се всі ми знали, всі раділи серцем,

Що ув Острозі в'єш собі кубельце.

Я ж у князьких світлицях, знай, чатую,

Що там говорять, навіть шепчуть, чую.

Ніхто б на світі так не веселився,

Коли б ти, князю, серед нас осівся.
Та князь Василь Сангушка уподобав,
Картовника і костиря п'яного,
Що в кабаці у Насті Горової
Татарських бранців куповав за гроші
Або в козацтва вигравав у кості.
Набравши бранців, пов'язавши в лика,
До короля з тріумфом їздив пишно,
Що подвизавсь на креслах, вихвалявся,
За службу королівщин допевнявся.

Байда

Ти справді чув, бачу, Шехерезаду,
Що Аль-Рашиду лоскотала вуші.
Сангушко князь, мій тезко знаменитий,
Не тільки в карти да у кості грає:
Він добре й за татарами вганяє;
І що здобув у короля за службу,
Те вислужив собі на кресах чесно.
А що він князя Василя вподобав
Чи князь його - кому до того діло?

Боярин

Великодушний князю! не прогнівайсь,
Що не з орлової ми високості,
Як ти, на честь поглядуем лицарську,
А дивимось на все, як люде прості.
Дозволь мені по правді з'ясувати,
Що вкоїв князь Сангушко ув Острозі.
У них із князем Василем постала
Умова, щоб Острог опанувати;
Тоді Сангушкові Дмитрові срібла,
А Василеві добра з замком взяти.
Сі змовини чинились перед нами,
Прибічними боярами-слугами.
Ми свідками були і на весіллі.

Байда

Як на весіллі?

Боярин

Так, весілле грали
Серед крові та гвалту і наруги!

Байда

Що ж то за кров, за гвалт був і наруга?

Боярин

Кров вірних слуг княгині Ілліної,
Гвалт і наруга над її дочкою...

(Зупиняється).

Байда

Кажі, кажі.

Боярин

Учора ми з Сангушком

В Острозький замок силою вломились.

Всі трупом полягли, хто став нам опір,

І князь Василь, за руку панну взявши,

Оддав її приятелеві в руки:

"Моя тут власть, моє отецьке право!"

Почав благати піп, щоб одложили

На завтра шлюб: бо і дочка, і мати

З жалю та з сліз гірких обидві мліли.

"Тебе я не на раду, попе, кликав! -

На нього гримнув князь Василь.- Чи бачиш?..

Чини, що я велю: бо булавою

Повчу тебе, як молодих вінчати".

Байда

І повінчав?

Боярин

"Ликуй, Ісайє",- крізь сльози

Бідаха проспівав, зв'язавши руки.

Байда

То молода призволила вінчати?

Боярин

Як поспитав: "Чи маєш добру волю?" -

Мов на хрестинах кум за немовлятко,

За неї князь Василь промовив: "Маю!"

Байда

Ну, так сей шлюб не варт своєї й назви.

Боярин

Так; да вони зробили шлюб справдешний.

Байда

Який?

Боярин

Вечеряли; музики грали;

Мазура вдвох з Сангушком танцювали;

А наші козака навприсядки садили,

Аж лави й груби ходора ходили.

Байда

А молода?

Боярин

Без матері сиділа,

Мов бобом плакала та з горя мліла.

Байда
Без матері?
Боярин
Бо матір причинили:
Її клятьби й музик би заглушили.
Байда
Ну?
Боярин
Князю, дай утру сльозу гарячу...
І сором плакати сивому, та плачу...
Таке тут сталось, що коли б той замок,
Острог той гордий, став хлівом жидівським
Або костьолом грішним католицьким,
Або Кальвін би з Лютром там осілись
І над святою вірою глумились,
То в мене серце так би не боліло...
Боюсь казати...
Байда
Договорюй сміло.
Боярин
В ложницю повели... Воно пручалось,
Княжа Острозьке, вітка Із'яслава...
І... і п'яних двох слуг туди позвали...
Байда
Доволі! Вийди і мовчи довіку
Про те, що чув і бачив. А якщо пробовкнеш,
Тобі заціпить і навік замовкнеш.
(Виходить боярин).
Самусю, повели у бубни бити
І бунчука заткни на Красній броні.
Всіх сотників до мене в раду скличеш;
Козацьку чернь десятками полічиш.
Тих, що у Насті в кабаці пицалі,
Шаблі й сагайдаки позаставляли,
Нехай десятками поставлять різно.
Голоті сій свою роздам я зброю,
Та й рушимо з гарматами негайно
До суднього з харцизниками бою.
Тульчинський
Шкода, мій князю, в тулумбаси бити:
Не чутиме козацтво наше гасла.
Сьогодні на степу велике свято:
Прощальники в кабашниці гостюють.
Цимбали й бубни попід шинком водять,

Хто б не прийшов, горілкою частують.
Залога наша вся туди побралась;
Одна малеча в куренях зосталась.
І черговців, що про послі стояли,
Насилу вдержав я на чаті в замку.
Тепер у нас під зброєю ні духа,
Опріч твого козацтва-побратимства.
Байда
Біда, біда! Та мусимо коритись
Козацькій волі. З нею нам не битись.
Сю ніч самим нам треба вартувати,
Мої ширококрилі орлята.
Чергуйтеся чергами на Красній броні;
Я мушу в той кабак, до Горової.
Виходять усі, опріч Байди да Тульчинського.
Тульчинський
Мій князю й батьку, Байдо міцносердий!
В тяжку часину я тебе благаю
Прислухатись до братового серця,
Яким воно непевним боем б'ється.
Байда
Тяжка часина, брате, не заважить
У мене й крихти на вазі розсудку.
Над серцем Байдин розум гетьманує
Однаково і в радощах, і в смутку.
Тульчинський
Тим і вдаюсь до тебе, князю Байда,
Як син до батька, рідний брат до брата.
Байда
І знай, мене не сліпить ні досада,
Ні безголов'є, ні гірка утрата.
Про тебе я, Самусю, пам'ятаю
В великім щасті і в тяжкій печалі:
Любов твою в душі твоїй вбачаю,
Як чисту воду в чистому кришталі.
Мов туманом, Катрусю обгорнули
Чернечими казками добрі люде;
Та не навіки чувства в ній поснули:
Вона твоя, вона твоєю буде.
Обіймаються мовчки і виходять.

**This file was created
with BookDesigner program**

bookdesigner@the-ebook.org

02.07.2008